

Victor Savenko

PERIODICALS AND SERIALS SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY (1894–1939)

The article analyzes the research activities NTSh members on current issues in the Ukrainian periodical and serial scientific publications of the Society of the late XIX – early XX century.

Key words: Scientific Society named Shevchenko, historical and philosophical section, periodic scientific publications, serial scientific publications, Eastern Galychyna.

УДК 94(477)

Іван Зуляк

СТИПЕНДІЇ "ПРОСВІТИ" У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті йдеться про виплату стипендій "Просвітою" у Західній Україні в міжвоєнний період. З'ясовано джерела надходження коштів, охарактеризовано причини отримання матеріальної допомоги, викликані, передусім повсюдною розрухою. У силу матеріальної обмеженості задовольнити потреби усіх бажаних було практично неможливо. З іншого боку, деякі стипендії носили іменний характер, або ж ними передбачалися певні умови, яких варто було дотримати для того, щоб отримати матеріальну допомогу.

Ключові слова: Західна Україна, "Просвіта", стипендії, матеріальне становище, міжвоєнний період.

Одним з важливих питань розвитку культурно-просвітнього руху міжвоєнного періоду є діяльність товариства "Просвіта". Актуальність досліджуваної проблематики полягає у тому, що про авторитет і популярність "Просвіти" серед українства свідчила матеріальна підтримка української молоді. В основному це стосувалося здібних школярів, студентів, які в силу несприятливих фінансових можливостей не мали змоги або продовжувати або завершити навчання. Звичайно, що забезпечити усіх без винятку стипендіями товариство звісно не могло, тому що внаслідок Першої світової війни, повсюдної розрухи, інфляційних процесів, девальвації грошової одиниці було втрачено значну частину коштів.

Наукова новизна досліджуваної проблеми ґрунтується й на тому, що незважаючи на певні здобутки науковців у розкритті цієї тематики, поза увагою вчених залишилося чимало питань, що потребують більш детального й цілісного опрацювання. Власне до таких і належить проблема виплати стипендій "Просвітою" у Західній Україні в міжвоєнний період

Об'єкт дослідження – соціально-економічні, національно-культурні процеси, що відбувалися у Західній Україні в міжвоєнний період.

Предмет дослідження – соціальне, культурне та матеріальне становище українців Західної України в окреслений період.

Мета наукової статті – дослідити матеріальну підтримку "Просвітою" здібних і талановитих школярів та студентів.

Основні завдання дослідження ґрунтуються на аналізі тогочасних умов, з'ясуванні механізму надходження коштів, системи виплати стипендій.

Науковий доробок вітчизняних істориків з даної проблематики обмежується публікаціями С. Перського [1], Ж. Ковби [2], І. Зуляка [3], які аналізують діяльність "Просвіти" в окреслений період, не акцентуючи основну увагу на джерелах поповнення стипендійних фондів, виплаті матеріальної допомоги тощо.

Задекларована проблема не знайшла ґрунтовного висвітлення у наукових публікаціях, тому аналіз історіографії проблеми дає змогу зробити зважений висновок, що на сьогодні у науковій літературі відсутні праці, що ґрунтуються на вивченні зазначеної проблеми.

Основу джерельної бази дослідження складає фонд 348 "Товариство "Просвіта" м. Львів (1868–1939 рр.)" Центрального державного історичного архіву України в м. Львові.

Передусім варто з'ясувати джерела надходження коштів. В основному це були заповіти як у грошовому еквіваленті, так і нерухомістю. Як свідчить аналіз фінансової діяльності "Просвіти", на 1920 р. усіх фондів, якими опікувалося товариство нараховувалося шістьдесят один, з них сорок вісім (стипендійних, пенсійних, допомогівих) на загальну суму 29987418 марок (далі – м.) (підраховано автором) [4, с. 92–105]. На відміну від стипендійних фондів, подати кількісні показники тих, кому виплачували стипендії доволі складно, оскільки якщо в архівній справі є прохання про надання стипендії, то відсутні ухвали з приводу їх виплати.

Важливим засобом надходження коштів для їх подальшої виплати у якості стипендій були добровільні пожертви свідомих патріотів-громадян. Такі нотаріально зафіксовані записи залишили Олена Приймова з Дулібів, Анна Пукан з Сапови Коломийського повіту, кадет Федорчук з Гуцульщини, о. Йосип Фолис та інші особи. До речі, нотаріальний запис заповіту маєтку, залишеного Романом Щирбою з Яворова, поручником 30-го арtpолку, "Просвіти", віднайти не вдалося [5, арк. 1, 9, 18, 21, 53–54]. Окрім зазначених осіб, 9 жовтня 1924 р. М. Кручковська подарувала будинок з присадибною ділянкою у Тернополі місцевій філії "Просвіти" [6, с. 264–267]. Згідно з заповітом Т. Дембіцького (складено 24 липня 1912 р. – І. 3.), товариство отримувало 20 тис. корон (далі – кр.) за умови, що відсотки від капіталу щорічно виплачуватимуться на дві стипендії студентам університету, політехніки або торгівельної академії [7, арк. 1–3]. Упродовж 1918 р. товариство отримало двома переказами 118040 кр., про що повідомило фонд і погодилося опікуватися коштами. Пізніше було надіслано 1219 кр. й в цілому загальна сума становила 2399 кр. [8, арк. 5–7]. У фундаційній грамоті від 1 березня 1918 р. вказувалося, що відсотки від суми 2399 кр. будуть щорічно виплачуватися як допомога для бідного учня або учениці у вищій школі [8, арк. 9–9 зв].

Головний виділ "Просвіти" ухвалив опікуватися фундацією ім. С. Наливайка, управителя школи у Вільшанці Золочівського повіту [8, арк. 12–12 зв]. У фундаційному акті, датованому 10 червня 1918 р., повідомлялося про те, що основний капітал фонду складав 6000 кр., призначених для навчання молоді промислових і торгівельних середніх шкіл [9, арк. 20–20 зв].

У заповіті П. Бачинського, дійсного радника греко-католицької митрополичої консисторії, декана й пароха у Глинянах, складеному 26 лютого 1919 р. для вшанування пам'яті Гаврила і Анни Бачинських з Сороцького Скалатського повіту, вказувалося на утворенні фундації, основу якої складала кошти на рахунку в Земельному банку в Львові на суму 510880 злотих (далі – зл.) (номери С. III 720, С. IV. ч. 551–552, ч. 4704 – І. 3.) з річним прибутком на одну допомогу в розмірі 225 к. Згідно із заповітом, після смерті П. Бачинського, стипендійну допомогу студентам надаватиме "Просвіта" [10, арк. 2–3 зв, 4–4 зв].

Окрім того, "Стипендійна фундація ім. о. Павла Бачинського" складалася ще з двох основних капіталів: чотирьох півпроцентних заставних листів у Земельному банку на суму 7355 кр. для слухачів політехніки, рільничої, гірничої або торгівельної академії, півпроцентні заставні листки на суму 662440 кр. Усього на загальну суму 13700 зл. Згідно з підрахунками автора, сума складала 1397940 зл. Депозит фундації на 1924 р. становив 7300 кр. [10, арк. 5–5 зв, 15–16]. Ухвалою Головного виділу "Просвіти" від 8 червня 1920 р. прийнято керівництво цією фундацією [10, арк. 9].

21 грудня 1920 р. намісництво у Львові повідомляло "Просвіту" про заснування фонду премій ім. К. Миськевича, касового урядника з Кракова, через що варто внести подання до влади [11, арк. 6]. Премійна фундація ім. К. Миськевича складалася з п'яти облігацій на загальну суму 3670 м. й зберігалася у крайовій фінансовій установі або іншій фінансовій структурі. Вважалася "...непорушним фондом і коли капітал збільшиться на третину, то з цього видається премія за написання популярного твору українською мовою з рільництва, промислу або торгівлі" [11, арк. 15–15 зв].

Особливість заповіту К. Валецького, складеного 4 червня 1909 р., полягала у тому, що "Просвіта" отримувала половину маєтку, прибутки з продажу й 10 % той, хто б підготував селянського сина-українця з Олексинець Борцівського повіту до вступу до середньої школи. Усі інші кошти мали б бути поділені на стипендії ім. К. Валецького, першість серед яких мали б селянські сини з родини даруючого [12, арк. 2–2 зв]. На 30 грудня 1926 р. вартість половини маєтку К. Валецького у Львові становила 17981 зл. [12, арк. 46].

Директор канцелярії "Просвіти" писав у листі до В. Сміяка з Харитонівки про те, що стипендійний фонд ім. І. Залуцького, колишнього декана і пароха Теревовлі, згідно з волею покійного, призначено для студентів права, медицини, філософії і фармакології. Фонд утворено з цінних паперів, однак внаслідок девальвації грошової одиниці він зменшився до незначної суми, тому коштів з нього не виділятимуть до того часу, доки кошти фонду не зростуть до необхідної суми [13, арк. 29–29 зв].

У списку стипендійних фондів "Просвіти", затверджених ухвалою Головного виділу від 20 грудня 1926 р., до 15 % валюти у кронах з 31 грудня 1920 р. зазначено, що початковий капітал фонду ім. о. І. Залуцького складав 1026860 кр. З 15 % на 20 грудня 1926 р. – 154029 зл. [14, арк. 1]. Згідно з даними, що подавалися до президіального відділу, стан фонду ім. І. Залуцького на 1939 р. невідомий [15, арк. 4–11]. Отже, основною статтею прибутків "Просвіти" з якого виплачувалися стипендії, виступали добровільні пожертви, заповіти даруючих щодо певних умов надання матеріальної допомоги тощо.

У міжвоєнний період, особливо на початку 20-х рр. ХХ ст., внаслідок повоєнної розрухи, матеріальної допомоги потребувала значна кількість осіб. До канцелярії "Просвіти" надходили прохання від українських учнів, пластунів, студентства, спортсменів щодо надання стипендій, фінансової допомоги тощо. Головний виділ призначав виплати стипендій, зрозуміло, що в силу

матеріальної обмеженості задовольнити потреби усіх бажаючих було практично неможливо. З іншого боку, деякі стипендії носили іменний характер, або ж ними передбачалися певні умови, яких варто було дотримати для того, щоб отримати матеріальну допомогу.

Матеріальну допомогу виплачували не лише зі стипендійних фондів, створених товариством. 23 лютого 1925 р. Український спортовий союз звертався до "Просвіти" щодо надання матеріальної допомоги у розмірі 250 зл., яку з часом мав повернути [16, арк. 1]. До речі, на проведення VI Запорізьких ігрищ 22 липня 1925 р. Головний виділ призначив 100 зл.

Допомоги очікували й колишні вояки УГА, яку їм могли надати лише українські товариства. У травні 1925 р. М. Біленька, тимчасовий голова головної ради УТОДІ (Українське товариство допомоги інвалідам) у Львові, В. Садовський, О. Навроцький, М. Гнатюк і П. Постолок звернулися до українства з тим, що традиційно на Зелені свята просять допомогу для інвалідів УГА, які "...гинуть з голоду, не мають жодної допомоги, навіть допомога з Америки у зв'язку з девальвацією золотого не рятує..." [17, арк. 1]. Щомісячна допомога передбачалася у розмірі 35–100 % ренти або 10–60 зл. Річні витрати на утримання будинку інвалідів у Львові складали 13 тис. зл. [17, арк. 13]. До речі, членський внесок для вступу до УТОДІ становив 0,50 зл., для бідних – 0,25 зл. [17, арк. 6].

26 жовтня 1931 р. УТОДІ звернулося до редакції "Життя і знання" з проханням розмістити текст відозви щодо моральної і матеріальної підтримки інвалідів УГА, однак влада заборонила редакції робити оголошення від свого імені щодо збору коштів на допомогу членам УТОДІ [17, арк. 21–22]. Лише 22 вересня 1933 р. Львівське воєводство дозволило УТОДІ збирати пожертвування для інвалідів [17, арк. 26]. Головний виділ на прохання УТОДІ надав адреси філій для надсилання пропагандистсько-агітаційних листівок щодо збору коштів на допомогу інвалідам [17, арк. 27].

Незважаючи на те, що на території корінної Польщі діяло "Товариство допомоги українській шкільній молоді в таборах інтернованих в Польщі", мета праці якого ґрунтувалася на тому, щоб поліпшити матеріальне становище шкільної молоді і лекторів [18, арк. 1], все ж таки становище було достатньо складним. Так, у проханні учня 1-го класу гімназії ім. Т. Шевченка П. Рогового від 5 травня 1924 р. висловлено сподівання на одержання матеріальної допомоги на харчування у розмірі 4 млн м. [19, арк. 47].

Скрутне становище українців у привісленській Польщі розкрито у листі від 18 червня 1932 р. з Каліша до "Просвіти" Федора Шевченка, племінника Т. Шевченка, внука його брата Йосипа. У ньому, зокрема, зазначалося, що він був політичним емігрантом, за фахом учитель рисунка, креслення і каліграфії. Ці предмети викладав десять років у вищій початковій школі. Опинившись у скрутному матеріальному становищі, просив допомоги йому в пошуку місця роботи. Наголошував на своїх моральних і громадянських якостях, повідомляв про те, що дуже добре знайомий з професорами С. Смаль-Стоцьким та В. Сімовичем, адвокатом Р. Домбчевським [20, арк. 1, 1 зв.].

16 листопада 1927 р. А. Федина просив надати йому матеріальну допомогу, тому що його батьки – малоземельні селяни у Мостиському повіті, від них він отримував лише 10 зл. щомісячно [21, арк. 1–2]. 13 грудня 1929 р. керівник Головної управи "Спілки інженерів і техніків українців-емігрантів у Польщі" професор І. Шовгенів у зверненні "До українського громадянства" зазначав, що серед студентів Української господарської академії у Подєбрадах є кілька десятків студентів, які перебувають у надзвичайно скрутному матеріальному становищі, не маючи ніякого забезпечення [22, арк. 7]. М. Дяченко, колишній студент українського університету у Львові, слухач агрономічно-лісового факультету Української господарської академії в Подєбрадах просив "Просвіту" надавати фінансову допомогу, оскільки не може закінчити навчання в академії. Суму в 300 зл. зі стипендійного фонду ім. М. Галушинського зобов'язувався повернути упродовж одного року з часу отримання позики [23, арк. 2]. 21 червня 1930 р. верховна команда українського пластового уряду через організування влітку табори пластунів для 400 осіб на Соколів і в околицях Підлютого, на Лисоні, водного табору у Монастирі над Дністром просила "Просвіту" про надання матеріальної допомоги у проведенні згаданої акції, на утримання пластової домівки на суму 350 зл. щорічно.

25 листопада 1936 р. Головний виділ товариства висловив щире подяку Ліні і Миколі Малицьким у Шляхтинцях за те, що вони передали у розпорядження товариства стипендійний фонд їх імені. З фонду було виплачено чотири стипендії на загальну суму 1000 зл. з них студентам медицини Володимирі Аксентію 300 зл., Василю Клеману – 300 зл., Степану Зоцуку – 200 зл., Богдану Кивелюку – 200 зл. [24, арк. 1].

І. Верхратський встановив стипендійну фундацію свого імені у розмірі 6000 к. [25, арк. 2]. Товариство українських студентів права "Правничча громада" у Львові повідомляло 18 січня 1938 р. Головний виділ про те, що студентка Л. Собота є членом їхнього товариства, бере активну участь у студентському житті, тому заслуговує стипендії із зазначеного фонду [25, арк. 2, 21]. До речі, Л. Собота пред'явила "Свідоцтво убожества", видане греко-католицьким церквою св. Юрія у Львові

від 28 січня 1938 р., у якому вказувалося, що "...Ореста Любов Собота немає жодного майна і заслугує на допомогу" [25, арк. 2, 21].

27 січня 1938 р. С. Горечий, студент четвертого курсу механічного відділу Львівської політехніки звернувся до "Просвіти" з проханням надати йому стипендію, оскільки він син незаможних батьків (батькові 77 років), мати померла. Прибуток з 1 морґа поля складав 15 зл. щомісячно, інших прибутків батько не мав. Він заробляв лекціями 15 зл. щомісячно [26, арк. 1]. Р. Бас, учень 4 класу, у листі до Головного відділу, датованому 15 травня 1939 р., писав, що йому призначено стипендію у сумі 50 зл. з фонду А. Книгиницького, однак воєводство ухвалою від 26 квітня 1938 р. не затвердило її, тому що він має борг від березня поточного року за оплату навчання у розмірі 40 зл. [27, арк. 1]. "Просвіта" повідомила Р. Баса, що фінансово допомогти йому не зможе, позаяк усі стипендії на рік вичерпано [27, арк. 2].

Отже, незважаючи на складне фінансове становище, товариство продовжувало надати матеріальну допомогу. Однак вона не носила масового характеру і кардинально змінити і покращити ситуацію не змогла.

Список використаних джерел

1. Перський С. Популярна історія Товариства "Просвіта" з ілюстраціями / С. Перський. – Львів, 1932. – 268 с. 2. Ковба Ж. М. "Просвіта" – світло, знання, добро і воля українського народу / Ж. М. Ковба. – Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 1993. – 126 с.:іл. 3. Зуляк І. С. Діяльність "Просвіти" у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. С. Зуляк. – Тернопіль: "Воля", 2005. – 946 с. 4. Звіт з діяльності Товариства "Просвіта" у Львові за час від 8. IV. 1913 до 31. XII. 1920 року. – Львів, 1921. – 107 с. 5. ЦДАЛ України, ф. 348, оп. 1, спр. 519. 6. Народний Ілюстрований Календар Товариства "Просвіти" на звичайний рік 1926. Річник 48. – Львів, 1925. – 292 с. 7. ЦДАЛ України ф. 348, оп. 1, спр. 7071. 8. Там само, спр. 7056. 9. Там само, спр. 7093. 10. Там само, спр. 7055. 11. Там само, спр. 7091. 12. Там само, спр. 7087. 13. Там само, спр. 7079. 14. Там само, спр. 7086. 15. Там само, спр. 7112. 16. Там само, спр. 478. 17. Там само, спр. 472. 18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 2467, оп. 1, спр. 1. 19. Там само, спр. 5. 20. ЦДАЛ України, ф. 348, оп. 1, спр. 751. 21. Там само, спр. 7128. 22. Там само, спр. 6503. 23. Там само, спр. 7116. 24. ЦДАЛ України, ф. 348, оп. 1, спр. 7089. 25. Там само, спр. 7062. 26. Там само, спр. 7115. 27. Там само, спр. 7083.

Иван Зуляк

СТИПЕНДИИ "ПРОСВИТЫ" В ЗАПАДНОЙ УКРАИНЕ МЕЖВОЕННОГО ПЕРИОДА

В статье речь идет о выплате стипендий "Просвиты" в Западной Украине в межвоенный период. Выяснено источники поступления средств, охарактеризованы причины получения материальной помощи, вызванные, прежде послевоенной разрухой. В силу материальной ограниченности удовлетворить потребности всех желающих было практически невозможно. С другой стороны, некоторые стипендии носили именной характер, или же ими предусматривались определенные условия, которых следовало соблюсти для того, чтобы получить материальную помощь.

Ключевые слова: Западная Украина, "Просвита", стипендии, материальное положение, межвоенный период.

Ivan Zulyak

SCHOLARSHIPS "PROSVITA" IN WESTERN UKRAINE INTERWAR PERIOD

The article refers to the payment of grants to "Prosvita" in Western Ukraine in the interwar period. It was found sources of funds described causes getting financial aid, caused primarily post-war devastation. Because of financial constraints to meet the needs of everyone was practically impossible. On the other hand, some scholarships were nominal in nature, or they assumed to certain conditions, which should comply in order to receive financial aid.

Key words: Western Ukraine, "Prosvita", scholarships, financial situation, the interwar period.